

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Факультет міжнародних відносин,
політології та соціології
Кафедра міжнародних відносин

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

«Іранська ядерна програма в контексті міжнародної безпеки»

«The Iranian nuclear program in the context of international security»

Виконав: здобувач денної форми навчання
спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії»
Дашевський Максим Валерійович

Керівник – к.е.н., доц. Сіновець Поліна Андріївна

Рекомендовано до захисту

Захищено на засіданні ЕК № _____

Протокол засідання кафедри
№ _____ від «__» _____ 2025 р.
Завідувач кафедри

Протокол №__ від «__» _____ 2025 р.
Оцінка _____ / _____ / _____
Голова ЕК

Одеса – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МЕЧНИКОВА

Факультет міжнародних відносин, політології та соціології

Кафедра «Міжнародних відносин»

Освітньо кваліфікаційний рівень другий (магістерський)

Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ
Дашевський Максим Валерійович

Тема роботи: Іранська ядерна програма в контексті міжнародної безпеки
керівник роботи к.е.н., доц. Сіновець Поліна Андріївна

1. Строк подання студентом роботи – «__» _____ 2025 р.
2. Вихідні дані до роботи: міжнародні договори, зокрема Договір про нерозповсюдження ядерної зброї та Спільний всеосяжний план дій, резолюції Ради Безпеки ООН, звіти Міжнародного агентства з атомної енергії, наукові публікації українських та зарубіжних дослідників, матеріали міжнародних організацій, аналітичні статті в періодичних виданнях.
3. З міст розрахунково пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):
 1. Концептуальні підходи до аналізу ядерного нерозповсюдження та режиму міжнародної безпеки
 2. Історичні передумови та етапи розвитку іранської ядерної програми
 3. Нормативно-правова база регулювання ядерної програми Ірану
 4. Позиції ключових міжнародних гравців щодо іранської ядерної програми
 5. Вплив іранської ядерної програми на систему безпеки Близького Сходу та відносини з регіональними державами
 6. Санкційна політика та дипломатичні механізми врегулювання іранської ядерної проблеми
 7. Спільний всеосяжний план дій 2015 року та його імплементація

8. Сценарії розвитку ситуації навколо іранської ядерної програми та їх вплив на архітектуру глобальної безпеки

4. Перелік графічного матеріалу (із точним зазначенням обов'язкових креслень) немає

5. Консультування розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
I			
II			
III			

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір літератури		виконано
2	Написання вступу		виконано
3	Написання Розділу 1		виконано
4	Написання Розділу 2		виконано
5	Написання Розділу 3		виконано
6	Написання висновків		виконано
7	Передзахист №1		виконано
8	Оформлення роботи		виконано
9	Рецензування (відгук наукового керівника і зовнішня рецензія)		виконано
10	Передзахист №2		виконано
11	Захист		виконано

Студент

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІРАНСЬКОЇ ЯДЕРНОЇ ПРОГРАМИ	8
1.1. Концептуальні підходи до аналізу ядерного нерозповсюдження та режиму міжнародної безпеки	8
1.2. Історичні передумови та етапи розвитку іранської ядерної програми	10
1.3. Нормативно-правова база регулювання ядерної програми Ірану.....	14
РОЗДІЛ 2. ІРАНСЬКА ЯДЕРНА ПРОГРАМА ЯК ЧИННИК РЕГІОНАЛЬНОЇ ТА ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	18
2.1. Позиції ключових міжнародних гравців щодо іранської ядерної програми	18
2.2. Вплив іранської ядерної програми на систему безпеки Близького Сходу та відносини з регіональними державами	21
2.3. Санкційна політика та дипломатичні механізми врегулювання іранської ядерної проблеми.....	25
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ІРАНСЬКОЇ ЯДЕРНОЇ ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ	30
3.1. Спільний всеосяжний план дій 2015 року та його імплементація.....	30
3.2. Сценарії розвитку ситуації навколо іранської ядерної програми та їх вплив на архітектуру глобальної безпеки	34
ВИСНОВКИ.....	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	42

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що іранська ядерна програма протягом останніх двох десятиліть залишається однією з найбільш гострих проблем міжнародної безпеки. Питання розвитку ядерних технологій Іраном викликає серйозне занепокоєння світової спільноти через потенційну загрозу розповсюдження ядерної зброї та дестабілізації ситуації на Близькому Сході. Події останніх років, зокрема вихід США із Спільного всеосяжного плану дій у 2018 році, поступова відмова Ірану від виконання зобов'язань за ядерною угодою та ірано-ізраїльська війна у червні 2025 року, продемонстрували крихкість існуючих механізмів врегулювання ядерних криз. Офіційне припинення дії ядерної угоди у жовтні 2025 року поставило міжнародне співтовариство перед необхідністю пошуку нових підходів до вирішення іранської ядерної проблеми та збереження режиму нерозповсюдження.

Ступінь вивчення проблеми. Іранська ядерна програма привертає значну увагу дослідників з різних країн світу. Серед українських науковців цю проблематику вивчали В. Андрейко, Т. Плехова, І. Білас, Т. Вавелюк, Р. Дудка, Я. Завада, М. Замікула та інші. Вони аналізували геополітичні аспекти іранської ядерної програми, її вплив на регіональну безпеку та перспективи дипломатичного врегулювання. Серед зарубіжних дослідників варто відзначити праці Р. Алькаро, Г. Бахгата, М. Есламі, Х. Джаведа, С. Каур, Х. Маклада, С. Мусавіана та інших, які розглядали іранське ядерне питання через призму міжнародного права, регіональної безпеки та глобального режиму нерозповсюдження. Водночас події 2025 року вимагають переосмислення існуючих підходів та аналізу нових реалій навколо іранської ядерної програми.

Мета роботи полягає у комплексному аналізі іранської ядерної програми в контексті міжнародної безпеки та визначенні перспектив врегулювання цієї проблеми.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- 1) розглянути концептуальні підходи до аналізу ядерного нерозповсюдження та режиму міжнародної безпеки;
- 2) дослідити історичні передумови та етапи розвитку іранської ядерної програми;
- 3) проаналізувати нормативно-правову базу регулювання ядерної програми Ірану;
- 4) визначити позиції ключових міжнародних гравців щодо іранської ядерної програми;
- 5) оцінити вплив іранської ядерної програми на систему безпеки Близького Сходу;
- 6) дослідити санкційну політику та дипломатичні механізми врегулювання проблеми;
- 7) проаналізувати Спільний всеосяжний план дій та його імплементацію;
- 8) розглянути сценарії розвитку ситуації навколо іранської ядерної програми.

Об'єктом дослідження є іранська ядерна програма як чинник міжнародної безпеки.

Предметом дослідження виступають особливості розвитку іранської ядерної програми, позиції ключових міжнародних акторів щодо неї, механізми врегулювання іранської ядерної проблеми та їх вплив на систему глобальної безпеки.

Використані методи дослідження. У роботі застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів. Історичний метод використано для вивчення етапів розвитку іранської ядерної програми від часів шаха до сучасності. Порівняльний метод дозволив зіставити позиції різних

міжнародних акторів щодо іранського ядерного питання. Системний підхід застосовано для аналізу іранської ядерної програми як елемента глобальної системи безпеки. Метод аналізу документів використано для вивчення міжнародних договорів, резолюцій Ради Безпеки ООН та інших нормативно-правових актів. Метод сценарного прогнозування допоміг визначити можливі траєкторії розвитку ситуації навколо іранської ядерної програми.

Джерела дослідження. Інформаційну базу роботи становлять міжнародні договори, зокрема Договір про нерозповсюдження ядерної зброї та Спільний всеосяжний план дій, резолюції Ради Безпеки ООН, звіти Міжнародного агентства з атомної енергії, наукові публікації українських та зарубіжних дослідників, матеріали міжнародних організацій, аналітичні статті в періодичних виданнях та новинні повідомлення про актуальні події навколо іранської ядерної програми.

Структура роботи. Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У першому розділі розкрито теоретико-методологічні засади дослідження іранської ядерної програми, включаючи концептуальні підходи до аналізу ядерного нерозповсюдження, історичні передумови розвитку програми та нормативно-правову базу її регулювання. Другий розділ присвячений вивченню іранської ядерної програми як чинника регіональної та глобальної безпеки, аналізу позицій ключових міжнародних гравців та механізмів врегулювання проблеми. У третьому розділі розглянуто Спільний всеосяжний план дій та сценарії розвитку ситуації навколо іранської ядерної програми з оцінкою їх впливу на архітектуру глобальної безпеки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІРАНСЬКОЇ ЯДЕРНОЇ ПРОГРАМИ

1.1. Концептуальні підходи до аналізу ядерного нерозповсюдження та режиму міжнародної безпеки

Проблема ядерного нерозповсюдження залишається однією з найбільш гострих у сучасних міжнародних відносинах. Поява ядерної зброї в середині ХХ ст. кардинально змінила характер глобальної безпеки та створила нові виклики для міжнародного співтовариства. Теоретичне осмислення цих процесів відбувається через призму різних концептуальних підходів, кожен з яких пропонує власне бачення механізмів запобігання розповсюдженню ядерних технологій та підтримання стабільності у світі. Реалістична парадигма трактує ядерну зброю як інструмент забезпечення національної безпеки в умовах анархічної природи міжнародної системи. Держави прагнуть отримати ядерний потенціал для зміцнення власних позицій та захисту від зовнішніх загроз. Концепція стримування базується на припущенні, що раціональні актори утримуються від агресивних дій через страх відплати [15]. Водночас реалісти визнають, що надмірне розповсюдження ядерної зброї може призвести до дестабілізації міжнародної системи та збільшення ризиків конфліктів.

Ліберальний підхід акцентує увагу на ролі міжнародних інституцій та правових норм у регулюванні ядерної сфери. Прихильники цього напрямку вважають, що створення ефективних механізмів контролю та верифікації здатне знизити стимули до розробки ядерної зброї. Міжнародні організації виконують функції посередників у вирішенні суперечок та сприяють формуванню спільних правил поведінки. Режим нерозповсюдження розглядається як результат усвідомленої співпраці держав, які розуміють

переваги колективної безпеки над односторонніми діями. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї став ключовим елементом цієї архітектури, встановивши баланс між правом на мирне використання атомної енергії та зобов'язаннями щодо відмови від військових програм [4]. Ліберали наголошують на важливості транспарентності та довіри між державами для ефективного функціонування режиму нерозповсюдження в перспективі.

Конструктивістська перспектива підкреслює значення соціальних норм та ідентичностей у формуванні ядерної політики держав. Рішення про розробку чи відмову від ядерної зброї залежить не лише від матеріальних чинників, але й від сприйняття власної ролі у міжнародній системі. Культурні та історичні фактори впливають на те, як країни визначають свої інтереси безпеки та ставлення до ядерних технологій. Процеси соціалізації в рамках міжнародних режимів можуть трансформувати уявлення держав про прийнятність володіння ядерною зброєю. Конструктивісти також звертають увагу на роль дискурсів та символічного значення ядерного статусу для національної ідентичності окремих країн. Норми нерозповсюдження не є статичними, а постійно переосмислюються через взаємодію різних акторів на міжнародній арені [18].

Теорія режимів міжнародної безпеки розглядає ядерне нерозповсюдження як складну систему взаємопов'язаних норм, правил та процедур. Ефективність цього режиму залежить від готовності держав дотримуватися узгоджених принципів та реагувати на порушення. Критичним елементом виступає баланс між інтересами ядерних та неядерних країн, закріплений у концепції мирного атому. Режим включає не лише формальні договори, але й неформальні практики, технічні стандарти та експортні контролю. Інституційна архітектура нерозповсюдження постійно еволюціонує у відповідь на нові виклики, такі як ядерний тероризм чи приватизація чутливих технологій. Дослідники режимів аналізують умови, за яких міжнародна координація стає можливою навіть за відсутності центральної влади.

Критична теорія безпеки ставить під сумнів традиційні підходи до ядерної проблематики, вказуючи на нерівність та подвійні стандарти в існуючому режимі. Збереження ядерної зброї провідними державами при одночасних вимогах до інших країн відмовитися від таких програм породжує легітимаційний дефіцит системи нерозповсюдження. Представники цього напряму аналізують владні відносини та дискурсивні практики, через які конструюється уявлення про відповідальні та безвідповідальні ядерні держави. Питання справедливості та рівноправності залишається центральним у дебатах про майбутнє режиму нерозповсюдження та перспективи загального роззброєння. Критичний підхід викриває приховані інтереси та ідеологічні упередження, що лежать в основі офіційних наративів про глобальну безпеку та ядерний порядок [16].

Комплексний аналіз ядерного нерозповсюдження потребує синтезу різних теоретичних перспектив для розуміння багатовимірності цього явища. Поєднання структурних факторів, інституційних механізмів та ідеаційних чинників дозволяє глибше осягнути мотивації держав та динаміку міжнародної взаємодії у ядерній сфері. Особливої актуальності набуває вивчення регіональних аспектів нерозповсюдження, адже специфіка кожного географічного контексту формує унікальні виклики для глобального режиму. Іранська ядерна програма ілюструє складність застосування універсальних принципів до конкретних ситуацій, де переплітаються геополітичні амбіції, технологічні можливості, історична пам'ять та ідеологічні переконання у формуванні національної стратегії безпеки [1]. Міждисциплінарний підхід забезпечує більш нюансоване розуміння взаємозв'язку між ядерною політикою та ширшими процесами трансформації світового порядку.

1.2. Історичні передумови та етапи розвитку іранської ядерної програми

Іранська ядерна програма бере свій початок ще за часів правління шаха Мохаммеда Рези Пехлеві в середині двадцятого століття. У 1957 році Іран та Сполучені Штати Америки підписали угоду про співробітництво у сфері мирного використання атомної енергії в рамках американської програми «Атом заради миру». Цей крок відкрив шлях для розвитку ядерних технологій у країні під патронатом західних партнерів. У 1967 році США постачили Ірану дослідницький ядерний реактор потужністю п'ять мегават, який був встановлений в Тегеранському дослідницькому центрі. Шахський режим розглядав ядерну енергетику як стратегічний інструмент модернізації країни та диверсифікації енергетичних джерел. Протягом 1970-х років Іран підписав низку контрактів із західними компаніями на будівництво атомних електростанцій та розвиток ядерної інфраструктури. Амбітні плани передбачали створення повного ядерного паливного циклу та досягнення технологічної незалежності у цій сфері [3].

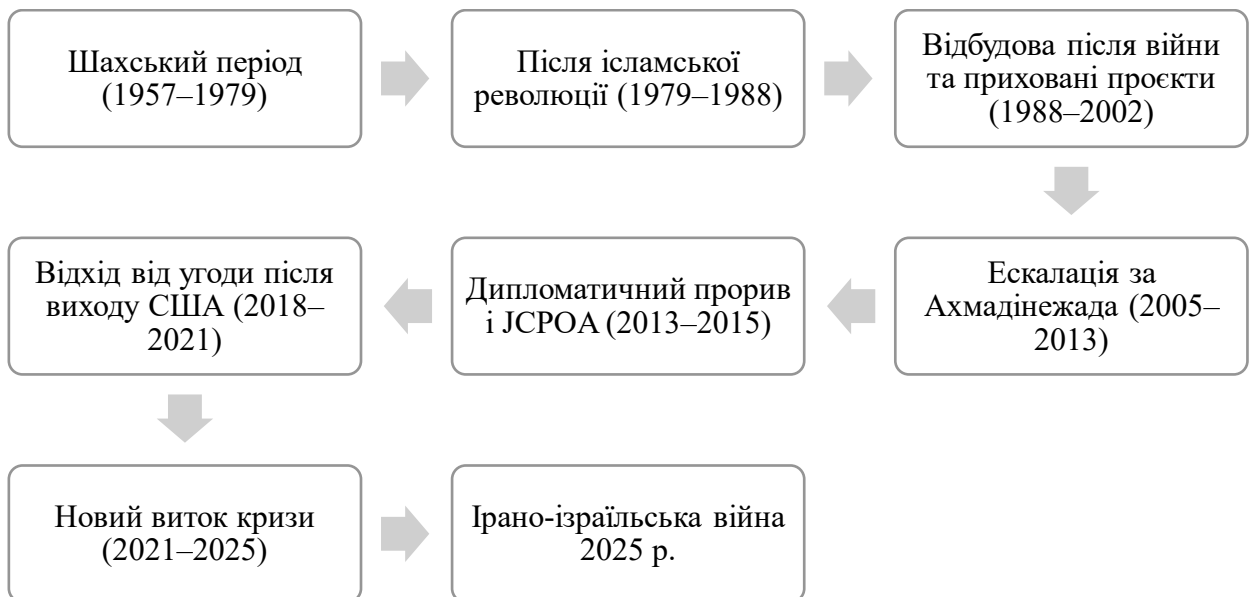

Рис. 1.1. Основні етапи розвитку іранської ядерної програми

Джерело: побудовано автором на основі [4; 6; 16].

Ісламська революція 1979 року кардинально змінила вектор розвитку іранської ядерної програми та призвела до розриву співпраці із західними державами. Новий теократичний режим на чолі з аятолою Хомейні спочатку виявив скептичне ставлення до ядерних технологій, розглядаючи їх як

спадщину шахської диктатури. Багато ядерних об'єктів було закрито, а іноземні спеціалісти залишили країну після початку революційних подій. Однак ірано-іракська війна 1980-1988 років продемонструвала вразливість Ірану перед обличчям зовнішньої агресії та необхідність розвитку власного науково-технічного потенціалу. Використання Іраком хімічної зброї проти іранських військ та цивільного населення актуалізувало питання отримання засобів стримування. У цей період іранське керівництво прийняло рішення про відновлення ядерної програми, хоча офіційно наголошувалося виключно на мирному характері атомних досліджень відповідно до ісламських принципів [6].

Після завершення війни з Іраком Іран активізував зусилля щодо розбудови ядерної інфраструктури, звертаючись за допомогою до різних країн. Особливо важливу роль у цьому процесі відіграла росія, яка у 1995 році уклала контракт на завершення будівництва атомної електростанції в Бушері, розпочатої ще німецькими компаніями за часів шаха [2]. Іран також намагався придбати технології збагачення урану та виробництва важкої води, що викликало занепокоєння міжнародного співтовариства. У 2002 році опозиційна іранська група оприлюднила інформацію про існування таємних ядерних об'єктів у Натанзі та Араку, які не були заявлені Міжнародному агентству з атомної енергії. Це викриття стало переломним моментом у міжнародному сприйнятті іранської ядерної програми та започаткувало тривалу кризу довіри між Тегераном та світовою спільнотою. МАГАТЕ розпочало серію інспекцій та вимагало від Ірану надати повну інформацію про масштаби ядерної діяльності.

Період президентства Махмуда Ахмадінежада з 2005 по 2013 рік характеризувався ескалацією напруженості навколо іранської ядерної програми та посиленням конфронтації із Заходом. Іранське керівництво відмовилося припинити збагачення урану та наполягало на незаперечному праві країни розвивати мирну атомну енергетику відповідно до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї [4]. У цей час Іран досяг значного

технологічного прогресу, запустивши тисячі центрифуг для збагачення урану та нарощуючи запаси низькозбагаченого уранового матеріалу. Рада Безпеки ООН прийняла низку резолюцій, що накладали на Іран економічні санкції та вимагали припинення чутливої ядерної діяльності. Західні країни також запровадили односторонні обмежувальні заходи, які серйозно вплинули на іранську економіку, особливо на нафтовий та фінансовий сектори. Водночас іранська влада демонструвала рішучість продовжувати ядерну програму попри міжнародний тиск та ізоляцію [16].

Обрання Хасана Роухані президентом Ірану у 2013 році відкрило нову сторінку в історії іранської ядерної програми та створило можливості для дипломатичного врегулювання кризи. Роухані виступав за прагматичний підхід до зовнішньої політики та налагодження конструктивного діалогу із міжнародним співтовариством. Переговорний процес між Іраном та групою країн, відомою як П5+1, набув інтенсивності та призвів до підписання у 2015 році Спільного всеосяжного плану дій. Ця угода передбачала значні обмеження іранської ядерної діяльності в обмін на поступове зняття економічних санкцій та нормалізацію відносин. Іран погодився скоротити кількість центрифуг, зменшити запаси збагаченого урану та забезпечити безпрецедентний міжнародний моніторинг своїх ядерних об'єктів. Цей історичний компроміс розглядався як важлива перемога дипломатії та приклад мирного вирішення однієї з найскладніших проблем міжнародної безпеки початку двадцять першого століття [8].

Односторонній вихід Сполучених Штатів із ядерної угоди у 2018 році за президентства Дональда Трампа та відновлення жорстких санкцій проти Ірану спричинили новий виток кризи навколо іранської ядерної програми [12]. Тегеран поступово почав відходити від зобов'язань за Спільним всеосяжним планом дій, збільшуючи рівень збагачення урану та встановлюючи більш просунуті центрифуги. Європейські країни намагалися зберегти угоду та створити механізми для підтримання торговельних відносин з Іраном в обхід американських санкцій, однак ці зусилля виявилися недостатніми. Приход до

влади в США адміністрації Джо Байдена у 2021 році відродив надії на відновлення ядерної угоди, проте переговори зіткнулися з численними перешкодами та взаємними недовірами. Іранська ядерна програма продовжувала залишатися однією з найгостріших проблем регіональної та глобальної безпеки, відображаючи складні взаємозв'язки між національним суверенітетом, режимом нерозповсюдження та геополітичним суперництвом на Близькому Сході [7].

Кульмінацією багаторічної напруженості навколо іранської ядерної програми стала ірано-ізраїльська війна у червні 2025 року, яка драматично змінила регіональну архітектуру безпеки. Напередодні конфлікту МАГАТЕ визнало Іран порушником ядерних зобов'язань, що створило додатковий привід для ескалації. Ізраїль завдав масованих ударів по ключових іранських ядерних та військових об'єктах, знищивши значну частину ядерної інфраструктури та ліквідувавши провідних ядерних науковців країни. У відповідь Іран здійснив ракетні обстріли ізраїльських міст та військових баз, а його регіональні союзники активізували атаки проти ізраїльських та американських цілей. Сполучені Штати також долучилися до операції, завдавши ударів по трьох іранських ядерних об'єктах на дев'ятий день війни. Конфлікт спричинив десятки тисяч жертв та масштабні руйнування іранської ядерної інфраструктури, поставивши під питання майбутнє атомної програми країни. Попри досягнення режиму припинення вогню наприкінці червня, ця війна продемонструвала крихкість системи ядерного нерозповсюдження та готовність окремих держав використовувати військову силу для запобігання появі нових ядерних держав у регіонах підвищеної напруженості.

1.3. Нормативно-правова база регулювання ядерної програми Ірану

Нормативно-правова основа регулювання іранської ядерної програми формується на перетині міжнародного права, двосторонніх угод та національного законодавства Ісламської Республіки Іран [5]. Центральним

елементом цієї системи є Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, до якого Іран приєднався у 1968 році та ратифікував у 1970 році. Цей документ встановлює фундаментальний баланс між правом держав на мирне використання ядерної енергії та зобов'язанням неядерних держав утримуватися від розробки або придбання ядерної зброї. Відповідно до статті четвертої Договору, Іран має незаперечне право розвивати дослідження, виробництво та використання ядерної енергії в мирних цілях без дискримінації. Водночас стаття третя зобов'язує країну прийняти гарантії Міжнародного агентства з атомної енергії для перевірки виконання зобов'язань щодо нерозповсюдження. Саме інтерпретація цих положень стала джерелом тривалих суперечок між Іраном та міжнародним співтовариством щодо легітимності окремих аспектів іранської ядерної діяльності [4].

Угода про гарантії між Іраном та МАГАТЕ, укладена у 1974 році відповідно до вимог Договору про нерозповсюдження, встановлює механізми верифікації мирного характеру іранської ядерної програми. Цей документ зобов'язує Іран надавати детальну інформацію про всі ядерні матеріали та об'єкти, дозволяти інспекторам МАГАТЕ проводити регулярні перевірки та встановлювати системи обліку й контролю. Однак виявлення у 2002 році незадекларованих ядерних об'єктів у Натанзі та Араку поставило під сумнів повноту іранських декларацій та призвело до кризи довіри. У відповідь на тиск міжнародного співтовариства Іран у 2003 році підписав Додатковий протокол до Угоди про гарантії, який надає МАГАТЕ розширені права доступу до ядерних та неядерних об'єктів для більш ретельної верифікації. Протягом 2003-2005 років Іран тимчасово застосовував положення Додаткового протоколу на добровільній основі, проте так і не ратифікував його парламентом, що стало предметом постійної критики з боку західних держав та міжнародних організацій [9].

Резолюції Ради Безпеки ООН сформували додатковий рівень правового регулювання іранської ядерної програми, встановивши обов'язкові вимоги та санкції. Починаючи з 2006 року Рада Безпеки прийняла серію резолюцій, які

вимагали від Ірану припинити діяльність із збагачення урану та переробки важкої води до моменту повного з'ясування всіх питань щодо характеру його ядерної програми. Резолюції 1696, 1737, 1747, 1803 та 1929 поступово посилювали економічні та військові санкції проти Ірану, обмежуючи постачання технологій подвійного призначення, замороживши активи окремих осіб та організацій, причетних до ядерної програми [26]. Іран категорично відкидав легітимність цих резолюцій, стверджуючи, що Рада Безпеки перевищила свої повноваження та порушила суверенні права країни, гарантовані Договором про нерозповсюдження. Тегеран наполягав на тому, що його ядерна діяльність повністю відповідає міжнародному праву та не становить загрози миру й безпеці, тому не повинна розглядатися Радою Безпеки згідно з главою сьомою Статуту ООН.

Спільний всеосяжний план дій, підписаний у липні 2015 року між Іраном та групою країн П5+1, став знаковим досягненням у нормативному врегулюванні іранської ядерної проблеми. Ця багатостороння угода детально визначила параметри дозволеної ядерної діяльності Ірану на наступні п'ятнадцять років, встановивши суворі обмеження на кількість центрифуг, рівень збагачення урану та розмір запасів ядерного матеріалу. Іран зобов'язався переобладнати реактор у Араку таким чином, щоб він не міг виробляти плутоній, придатний для зброї, та надати МАГАТЕ безпрецедентний доступ до своїх ядерних об'єктів відповідно до Додаткового протоколу. Натомість міжнародне співтовариство погодилося поетапно скасувати всі санкції, пов'язані з ядерною програмою, після підтвердження МАГАТЕ виконання Іраном своїх зобов'язань. План дій був схвалений Резолюцією 2231 Ради Безпеки ООН, що надало йому статус обов'язкового міжнародно-правового документа та створило механізм автоматичного відновлення санкцій у разі порушення угоди будь-якою зі сторін [25].

Односторонній вихід Сполучених Штатів із Спільного всеосяжного плану дій у травні 2018 року створив правову невизначеність та підірвав нормативну архітектуру регулювання іранської ядерної програми.

Адміністрація Трампа оголосила про відновлення всіх американських санкцій проти Ірану та запровадила політику максимального тиску, хоча інші учасники угоди продовжували вважати її чинною. Іран поступово відходив від виконання своїх зобов'язань за планом дій, збільшуючи запаси збагаченого урану понад дозволені ліміти та підвищуючи рівень збагачення до двадцяти відсотків. Європейські держави намагалися зберегти угоду через створення спеціального фінансового механізму INSTEX для підтримання торгівлі з Іраном в обхід американських санкцій, однак ці зусилля не змогли компенсувати економічні втрати від відновлення обмежувальних заходів. Правовий статус Спільного всеосяжного плану дій залишався предметом інтенсивних дебатів, адже формально угода продовжувала діяти як резолюція Ради Безпеки, але фактично не виконувалася ані Іраном, ані Сполученими Штатами [12].

Національне законодавство Ірану також відіграє важливу роль у регулюванні ядерної програми, встановлюючи внутрішні рамки для взаємодії з міжнародними зобов'язаннями. У 2012 році іранський парламент ухвалив закон про захист ядерних досягнень та розвиток ядерної промисловості, який зобов'язував уряд продовжувати дослідження та розробки в ядерній сфері незалежно від міжнародного тиску. Після підписання Спільного всеосяжного плану дій парламент прийняв додаткове законодавство, яке встановлювало умови імплементації угоди та захищало національні інтереси країни. Верховний лідер Ірану аятола Алі Хаменеї неодноразово видавав фетви, які забороняють виробництво, зберігання та використання ядерної зброї як такі, що суперечать ісламським принципам. Ці релігійні постанови становлять додатковий нормативний рівень, який іранська влада використовує для демонстрації мирного характеру своєї ядерної програми. Водночас критики вказують на те, що фетви не мають юридичної сили в міжнародному праві та можуть бути скасовані чи переглянуті, тому не можуть вважатися достатньою гарантією відмови від військових ядерних амбіцій у довгостроковій перспективі.

РОЗДІЛ 2. ІРАНСЬКА ЯДЕРНА ПРОГРАМА ЯК ЧИННИК РЕГІОНАЛЬНОЇ ТА ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Позиції ключових міжнародних гравців щодо іранської ядерної програми

Сполучені Штати Америки традиційно займають найбільш жорстку позицію щодо іранської ядерної програми, розглядаючи її як серйозну загрозу національній безпеці та стабільності на Близькому Сході [21] (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Позиції міжнародних гравців щодо іранської ядерної програми

Міжнародний гравець	Ключова позиція щодо іранської ядерної програми
США	Вважають програму загрозою безпеці; переконані, що Іран прагне створити ядерну зброю. Обама підтримував дипломатію (JCPOA 2015), Трамп вийшов із угоди та запровадив максимальний тиск. Байден прагнув повернення до переговорів, але просування заблоковане через недовіру та обмеження.
Ізраїль	Розглядає іранську програму як екзистенційну загрозу. Категорично проти будь-яких угод, наполягає на повному знищенні іранської ядерної інфраструктури. Проводив кібератаки, ліквідації науковців, а у 2025 році завдав масованих ударів по ядерних об'єктах Ірану.
Китай	Підтримує дипломатичне врегулювання й збереження JCPOA. Пріоритет – економічні інтереси, стабільність регіону та Пояс і Шлях. Проти односторонніх санкцій; продовжував співпрацювати з Іраном після виходу США з угоди.
Європейський Союз	Прихильник дипломатії та збереження JCPOA. Прагне балансу між нерозповсюдженням і економічними зв'язками з Іраном. Створив механізми обходу санкцій США, але не зміг повністю їх реалізувати. Наполягає на мирному врегулюванні.
Саудівська Аравія та арабські монархії Перської затоки	Розглядають іранську програму як загрозу регіональному балансу та посиленню впливу Тегерана. Скептичні щодо JCPOA, вважають його недостатнім. Заявляли про можливість розвитку власних ядерних програм. Побоюються ядерної гонки озброєнь.

Джерело: побудовано автором на основі [19; 14; 22].

Після ісламської революції 1979 року та кризи з утримуванням заручників в американському посольстві відносини між двома країнами залишаються вкрай ворожими. Вашингтон послідовно наполягає на тому, що справжньою метою іранської ядерної програми є створення ядерної зброї, попри офіційні запевнення Тегерана про виключно мирний характер атомних досліджень. Адміністрація Барака Обами обрала шлях дипломатії та багатосторонніх переговорів, що призвело до укладення Спільного всеосяжного плану дій у 2015 році. Однак прихід до влади Дональда Трампа кардинально змінив американську стратегію, коли у 2018 році США в односторонньому порядку вийшли з ядерної угоди та запровадили політику максимального тиску через жорсткі економічні санкції. Адміністрація Джо Байдена декларувала готовність повернутися до дипломатичного врегулювання, проте переговори про відновлення угоди зіткнулися з численними перешкодами через взаємну недовіру та внутрішньополітичні обмеження в обох країнах [19].

Ізраїль сприймає іранську ядерну програму як екзистенційну загрозу своєму існуванню та найвищий пріоритет національної безпеки. Іранське керівництво неодноразово ставило під сумнів легітимність ізраїльської держави та закликало до її знищення, що підсилює побоювання Тель-Авіва щодо можливості отримання Тегераном ядерної зброї. Ізраїльські лідери послідовно стверджують, що жодна угода не може гарантувати припинення іранських військових ядерних амбіцій, та закликають до повної ліквідації ядерної інфраструктури Ірану. Протягом останніх двох десятиліть Ізраїль проводив активну кампанію проти іранської ядерної програми, яка включала кібератаки на ядерні об'єкти, таємні операції з ліквідації іранських ядерних науковців та дипломатичний тиск на західних партнерів. Ізраїль категорично виступав проти Спільного всеосяжного плану дій, вважаючи його недостатнім для запобігання іранській ядерній загрозі. Кульмінацією цієї конфронтації стала ірано-ізраїльська війна у червні 2025 року, коли Ізраїль завдав масованих

ударів по ключових іранських ядерних об'єктах, фактично знищивши значну частину атомної інфраструктури країни військовим шляхом [11].

Китайська Народна Республіка розглядає іранську ядерну проблему через призму своїх економічних інтересів та прагнення до багатопольярного світового порядку. Іран є важливим постачальником енергоресурсів для китайської економіки та стратегічним партнером у реалізації ініціативи Пояс і Шлях. Пекін послідовно виступає за мирне врегулювання кризи через діалог та переговори, засуджуючи односторонні санкції та загрозу використання сили. Китай брав активну участь у переговорах щодо Спільного всеосяжного плану дій та підтримує збереження цієї угоди як основи для врегулювання іранської ядерної проблеми. Після виходу США з угоди Пекін продовжував підтримувати економічні зв'язки з Іраном попри американський тиск та погрозу вторинних санкцій. Китайська позиція базується на принципах поваги до суверенітету держав, невтручання у внутрішні справи та мирного співіснування. Водночас Китай турбується про стабільність на Близькому Сході та безперебійні постачання енергоносіїв, тому підтримує зусилля міжнародного співтовариства щодо запобігання розповсюдженню ядерної зброї. Пекін розглядає іранське питання як можливість демонструвати свою роль відповідального глобального актора та альтернативу західному підходу до міжнародних криз.

Європейський Союз намагається балансувати між підтримкою режиму нерозповсюдження та збереженням економічних зв'язків з Іраном, виступаючи за дипломатичне вирішення кризи. Провідні європейські держави, зокрема Франція, Німеччина та Велика Британія, відіграли важливу роль у переговорах з Іраном та були співавторами Спільного всеосяжного плану дій. Європейці розглядали цю угоду як важливе досягнення багатосторонньої дипломатії та модель вирішення складних міжнародних суперечок без застосування військової сили. Після виходу США з угоди європейські лідери докладали значних зусиль для її збереження, створивши спеціальний фінансовий механізм для підтримання торгівлі з Іраном в обхід американських санкцій.

Однак ці зусилля виявилися недостатніми через масштаб американського економічного тиску та небажання європейських компаній ризикувати доступом до американського ринку. Європейський Союз послідовно закликає всі сторони до стриманості та відновлення діалогу, наголошуючи на неприйнятності військового вирішення іранської ядерної проблеми. Водночас європейські держави визнають серйозність занепокоєнь щодо іранської ядерної діяльності та підтримують необхідність суворої верифікації мирного характеру атомної програми країни [22].

Саудівська Аравія та інші арабські держави Перської затоки розглядають іранську ядерну програму як загрозу регіональному балансу сил та інструмент посилення іранського впливу на Близькому Сході. Тривале суперництво між сунітською Саудівською Аравією та шиїтським Іраном за регіональне домінування надає ядерному питанню додаткового геополітичного виміру. Ріяд та його союзники побоюються, що отримання Іраном ядерної зброї або навіть технологічної можливості її швидкого створення кардинально змінить співвідношення сил у регіоні на користь Тегерана. Саудівська Аравія виступала проти Спільного всеосяжного плану дій, вважаючи його недостатнім для обмеження іранських ядерних амбіцій та таким, що не враховує інші аспекти іранської регіональної політики. Арабські монархії затоки неодноразово заявляли про готовність розвивати власні ядерні програми у відповідь на іранську загрозу, що створює ризики ядерної гонки озброєнь у регіоні. Водночас останніми роками спостерігаються спроби нормалізації відносин між Іраном та деякими арабськими державами через посередництво Китаю, що може вплинути на регіональну динаміку навколо ядерного питання у довгостроковій перспективі [14].

2.2. Вплив іранської ядерної програми на систему безпеки Близького Сходу та відносини з регіональними державами

Іранська ядерна програма стала одним із найбільш дестабілізуючих чинників у системі регіональної безпеки Близького Сходу, трансформувавши традиційні патерни взаємодії між державами та загостривши існуючі конфлікти (рис. 2.1). Перспектива появи ядерного Ірану кардинально змінює стратегічні розрахунки регіональних акторів та створює загрозу гонки ядерних озброєнь у одному з найбільш нестабільних регіонів світу. Арабські держави Перської затоки, передусім Саудівська Аравія, розглядають іранські ядерні амбіції як спробу встановити гегемонію над регіоном та змінити баланс сил на користь шийтського блоку. Цей страх посилюється історичним суперництвом між перським Іраном та арабським світом, релігійним протистоянням між сунітами та шіїтами, а також активною іранською політикою підтримки шийтських громад та озброєних угруповань у різних країнах регіону. Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати неодноразово заявляли про готовність розвивати власні ядерні програми у відповідь на іранську загрозу, що створює ризик каскадного розповсюдження ядерних технологій та підриває глобальний режим нерозповсюдження на регіональному рівні.

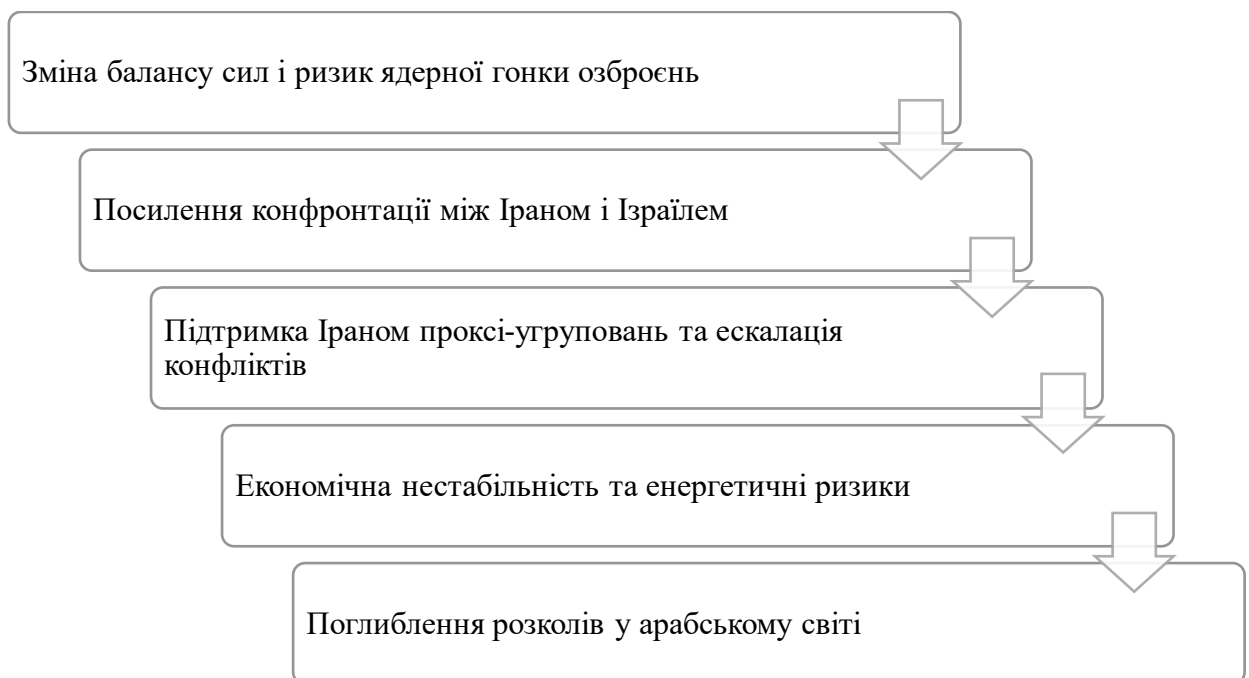

Рис. 2.1. Основні напрями впливу іранської ядерної програми на безпеку Близького Сходу

Джерело: побудовано автором на основі [4; 6; 16].

Відносини Ірану з Ізраїлем перетворилися на центральну вісь регіонального протистояння, де ядерна програма відіграє ключову роль у формуванні взаємних стратегій безпеки. Ізраїль сприймає можливість отримання Іраном ядерної зброї як екзистенційну загрозу, яка ставить під питання саме існування єврейської держави у довгостроковій перспективі. Іранське керівництво послідовно заперечує легітимність Ізраїлю та підтримує антиізраїльські збройні угруповання, такі як Хезболла в Лівані, ХАМАС у секторі Газа та різні шіїтські ополчення в Сирії та Іраку. Ізраїль відповідає на іранську загрозу через активну військову кампанію, яка включає повітряні удари по іранських об'єктах та союзниках у Сирії, кібератаки на іранську ядерну інфраструктуру та таємні операції з ліквідації ключових фігур іранської ядерної програми. Ця тіньова війна тривала протягом більш ніж двох десятиліть та періодично переростала у відкриті військові зіткнення. Кульмінацією цього протистояння стала повномасштабна ірано-ізраїльська війна у червні 2025 року, коли Ізраїль завдав масованих ударів по іранських ядерних об'єктах, що призвело до десятків тисяч жертв та знищення значної частини іранської атомної інфраструктури.

Іранська ядерна програма суттєво впливає на динаміку внутрішніх конфліктів у різних країнах Близького Сходу через систему проксі-союзників Тегерана. Іран створив широку мережу озброєних угруповань та політичних рухів, які просувають іранські інтереси та протидіють американському та ізраїльському впливу в регіоні. Хезболла в Лівані перетворилася на найбільш потужну неурядову військову силу на Близькому Сході завдяки іранській фінансовій, військовій та технологічній підтримці [21]. У Сирії Іран активно підтримував режим Башара Асада під час громадянської війни, розмістивши власні військові підрозділи та союзні шіїтські ополчення з різних країн. В Іраку іранське керівництво має значний вплив на шіїтські політичні партії та озброєні формування, які контролюють значні території та ресурси країни. У Ємені Іран підтримує хуситське повстання проти визнаного міжнародною

спільнотою уряду, що призвело до тривалої громадянської війни та гуманітарної катастрофи. Ця мережа проксі-сил дозволяє Ірану проектувати свою могутність далеко за межі власних кордонів та створює додаткові важелі впливу на регіональну політику, водночас загострюючи конфлікти та підриваючи стабільність у багатьох країнах регіону.

Економічні наслідки іранської ядерної кризи для регіональної безпеки виявляються через вплив санкцій на торговельні зв'язки та енергетичні ринки Близького Сходу [14]. Багатосторонні та односторонні санкції проти Ірану створили складну систему обмежень, яка впливає не лише на іранську економіку, але й на економічні інтереси сусідніх держав та глобальні енергетичні ринки. Іран контролює стратегічну Ормузьку протоку, через яку проходить значна частина світових поставок нафти, та неодноразово погрожував перекрити це морське сполучення у відповідь на санкції та військові загрози. Такі погрози створюють додаткову напруженість на енергетичних ринках та змушують регіональні держави та глобальних споживачів енергоресурсів шукати альтернативні маршрути постачання. Санкції проти іранського нафтового сектору змінюють конфігурацію регіонального енергетичного ринку, створюючи як виклики, так і можливості для інших нафтодобувних країн регіону. Водночас економічна ізоляція Ірану підштовхує країну до зміцнення зв'язків з Китаєм, Росією та іншими незахідними державами, що сприяє формуванню альтернативних економічних осей та підриває західне домінування в регіональній економіці [2].

Вплив іранської ядерної програми на міждержавні відносини в регіоні виявляється через формування нових альянсів та погіршення традиційних партнерських зв'язків. Спільне сприйняття іранської загрози сприяло безпрецедентному зближенню між Ізраїлем та деякими арабськими державами, що призвело до нормалізації відносин у рамках Авраамівських угод. Об'єднані Арабські Емірати, Бахрейн, Марокко та Судан встановили дипломатичні відносини з Ізраїлем, частково мотивовані спільною турботою щодо іранської експансії та ядерних амбіцій. Саудівська Аравія, хоча офіційно

не нормалізувала відносини з Ізраїлем, розвинула неформальні канали співпраці у сфері безпеки та розвідки для протидії іранському впливу. Водночас іранська ядерна програма поглибила розколи всередині арабського світу між державами, які протистоять Ірану, та тими, хто намагається підтримувати прагматичні відносини з Тегераном. Катар, Оман та Кувейт дотримуються більш збалансованої політики, намагаючись уникнути прямої конфронтації з Іраном через географічну близькість та економічні інтереси, що створює тертя всередині Ради співробітництва арабських держав затоки.

Довгострокові наслідки іранської ядерної програми для архітектури регіональної безпеки включають ризик фрагментації існуючих міжнародних режимів та створення нових форм військово-політичного протистояння. Неспроможність міжнародного співтовариства знайти довготривале рішення іранської ядерної проблеми підриває довіру до багатосторонніх механізмів врегулювання кризових ситуацій та стимулює держави покладатися на односторонні засоби забезпечення безпеки. Військова операція Ізраїлю проти іранських ядерних об'єктів у 2025 році продемонструвала готовність регіональних акторів використовувати силу для запобігання змінам у балансі сил, навіть ціною масштабного конфлікту та міжнародного осуду. Цей прецедент може заохотити інші держави до превентивних військових дій проти потенційних загроз, що додатково дестабілізує регіональну систему безпеки. Перспектива ядерної гонки озброєнь на Близькому Сході залишається реальною загрозою, оскільки декілька держав регіону мають технічні можливості та потенційну мотивацію для розвитку власних військових ядерних програм у відповідь на іранський виклик, що може призвести до катастрофічних наслідків для регіональної та глобальної безпеки.

2.3. Санкційна політика та дипломатичні механізми врегулювання іранської ядерної проблеми

Санкційна політика стала основним інструментом міжнародного тиску на Іран з метою примусити країну обмежити свою ядерну програму та забезпечити прозорість атомної діяльності. Рада Безпеки ООН розпочала запроваджувати санкції проти Ірану з 2006 року після того, як МАГАТЕ передало справу до цього органу через незадекларовану ядерну діяльність та відмову Тегерана припинити збагачення урану. Резолюції 1737, 1747, 1803 та 1929 поступово розширювали спектр обмежувальних заходів, включаючи ембарго на постачання ядерних матеріалів та технологій подвійного призначення, заморожування активів організацій та осіб, причетних до ядерної програми, обмеження на фінансові транзакції та заборону на постачання важких озброєнь [26]. Ці багатосторонні санкції створили правову основу для міжнародної координації тиску на Іран та продемонстрували єдність постійних членів Ради Безпеки щодо неприйнятності іранських ядерних амбіцій. Водночас ефективність санкцій ООН була обмеженою через їхній вибірковий характер та можливості обходу через треті країни, що змусило західні держави вдаватися до більш жорстких односторонніх обмежувальних заходів для досягнення відчутного впливу на іранську економіку та політику.

Сполучені Штати Америки розробили найбільш всеохоплюючу систему односторонніх санкцій проти Ірану, яка охоплює практично всі сектори іранської економіки. Американські обмежувальні заходи почали запроваджуватися ще після ісламської революції 1979 року, але значно посилювалися у контексті ядерної кризи протягом 2000-х років. Ключовою особливістю американської санкційної політики стало використання екстериторіальних або вторинних санкцій, які загрожують покараннями іноземним компаніям та фінансовим установам за ведення бізнесу з Іраном. Закони про санкції, прийняті американським Конгресом, забороняють доступ до американської фінансової системи та ринків для тих суб'єктів, які здійснюють значні операції з іранськими партнерами у визначених секторах економіки. Особливо болючими для Ірану виявилися санкції проти нафтового та банківського секторів, які фактично відрізали країну від глобальних

фінансових ринків та драматично скоротили експорт іранської нафти. Відключення іранських банків від системи міжнародних платежів SWIFT ускладнило проведення зовнішньоторговельних операцій та призвело до значного знецінення національної валюти, зростання інфляції та погіршення економічного становища населення, що створило внутрішньополітичний тиск на іранське керівництво.

Європейський Союз також запровадив власний пакет санкцій проти Ірану, координуючи свої дії з американською політикою, але зберігаючи певну автономію у визначенні параметрів обмежувальних заходів. Європейські санкції включали заборону на імпорту іранської нафти, обмеження на інвестиції в іранський енергетичний сектор, заморожування активів іранських банків та компаній, заборону на експорт обладнання для нафтогазової промисловості та металургійного сектору. Ці заходи завдали відчутного удару по іранській економіці, оскільки європейські країни були важливими торговельними партнерами Ірану до запровадження санкцій. Водночас європейський підхід традиційно був більш схильним до дипломатичного врегулювання та готовності пом'якшувати санкції в обмін на конкретні кроки Ірану назустріч міжнародним вимогам. Європейська трійка країн, що складається з Франції, Німеччини та Великої Британії, відіграла ключову роль у веденні переговорів з Іраном протягом 2000-х років та стала одним з головних посередників між Тегераном та Вашингтоном у пошуку компромісного рішення ядерної кризи через багатосторонній переговорний процес [16].

Дипломатичні зусилля щодо врегулювання іранської ядерної проблеми тривали понад десятиліття та включали численні раунди переговорів у різних форматах. Початкові спроби європейської трійки домовитися з Іраном у 2003-2005 роках призвели до тимчасової угоди про призупинення збагачення урану, проте цей компроміс виявився недовготривалим через взаємну недовіру та неготовність сторін іти на суттєві поступки. З 2006 року переговорний процес перейшов у формат групи П5+1, яка об'єднала п'ять постійних членів Ради Безпеки ООН та Німеччину, що надало переговорам більшої легітимності та

забезпечило участь усіх ключових міжнародних гравців. Багаторічні переговори характеризувалися чергуванням періодів інтенсивного діалогу та тривалих пауз, спричинених політичними змінами в Ірані та західних країнах, розбіжностями щодо параметрів можливої угоди та взаємними звинуваченнями у відсутності щирого наміру досягти компромісу. Прорив у переговорах стався після обрання помірнього президента Хасана Роухані в Ірані у 2013 році, який отримав мандат на вирішення ядерної кризи через дипломатію та пом'якшення економічних санкцій, що підривали добробут іранського населення.

Спільний всеосяжний план дій, підписаний у липні 2015 року, став кульмінацією дипломатичних зусиль та найбільш амбітною спробою врегулювання іранської ядерної проблеми через багатосторонню угоду. Ця історична домовленість встановила детальні обмеження на іранську ядерну діяльність терміном на п'ятнадцять років, включаючи скорочення кількості центрифуг з приблизно дев'ятнадцяти тисяч до шести тисяч трьохсот, зменшення запасів низькозбагаченого урану з десяти тонн до трьохсот кілограмів, переобладнання реактора в Араку для унеможливлення виробництва плутонію зброєного рівня та запровадження безпрецедентного режиму верифікації з боку МАГАТЕ. В обмін на виконання цих зобов'язань міжнародне співтовариство погодилося поетапно скасувати всі санкції, пов'язані з ядерною програмою, після підтвердження агентством дотримання Іраном взятих на себе зобов'язань. Угода також передбачала механізм автоматичного відновлення санкцій у разі порушення домовленостей будь-якою зі сторін та створення спільної комісії для моніторингу імплементації [10]. Спільний всеосяжний план дій був схвалений Резолюцією 2231 Ради Безпеки ООН, що надало йому статус обов'язкового міжнародно-правового документа та визнання як важливого досягнення багатосторонньої дипломатії у вирішенні однієї з найскладніших проблем міжнародної безпеки [25].

Односторонній вихід Сполучених Штатів з ядерної угоди у травні 2018 року за президентства Дональда Трампа підірвав дипломатичні досягнення та

повернув регіон до стану гострої кризи навколо іранської ядерної програми [12]. Адміністрація Трампа обґрунтовувала своє рішення недосконалістю угоди, яка не обмежувала іранську балістичну програму та регіональну діяльність, встановлювала тимчасові обмеження на ядерну діяльність та не забезпечувала достатнього доступу інспекторів до військових об'єктів. Вашингтон запровадив політику максимального тиску через відновлення найжорстокіших санкцій проти Ірану з метою змусити Тегеран погодитися на нову, більш всеохоплюючу угоду. Іран поступово відходив від виконання своїх зобов'язань за планом дій, збільшуючи запаси збагаченого урану, підвищуючи рівень збагачення та встановлюючи більш просунуті центрифуги, що поставило під питання довгострокову життєздатність дипломатичного врегулювання. Спроби адміністрації Байдена відновити ядерну угоду через непрямі переговори у Відні не призвели до успіху через взаємну недовіру, внутрішньополітичні обмеження в обох країнах та зміну регіональної ситуації після ірано-ізраїльської війни 2025 року, яка фактично знищила значну частину іранської ядерної інфраструктури військовим шляхом та поставила під сумнів доцільність подальших дипломатичних зусиль у колишньому форматі.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ІРАНСЬКОЇ ЯДЕРНОЇ ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1. Спільний всеосяжний план дій 2015 року та його імплементація

Спільний всеосяжний план дій, підписаний 14 липня 2015 року у Відні між Іраном та групою П5+1, став кульмінацією багаторічних дипломатичних зусиль та найамбітнішою спробою врегулювання іранської ядерної кризи мирним шляхом. Угода встановила детальні параметри допустимої ядерної діяльності Ірану на найближчі п'ятнадцять років, створюючи складну систему обмежень, верифікації та поетапного зняття санкцій [23]. Основні положення угоди передбачали скорочення кількості встановлених центрифуг з приблизно 12 тис. до 6300, причому функціонувати могли лише 5 тис. найпростіших центрифуг першого покоління в Натанзі протягом перших десяти років. Запаси низькозбагаченого урану мали бути зменшені з десяти тонн до трьохсот кілограмів, а рівень збагачення обмежувався трьома і шістьма десятими відсотка, що є значно нижче рівня, необхідного для виробництва ядерної зброї. Реактор у Араку підлягав переобладнанню таким чином, щоб виключити можливість виробництва плутонію зброєного рівня, а весь відпрацьований паливо мав експортуватися з країни. Ці технічні обмеження були розраховані на продовження часу, необхідного Ірану для виробництва достатньої кількості матеріалу для однієї ядерної бомби, з кількох місяців до принаймні одного року.

Режим верифікації, встановлений Спільним всеосяжним планом дій, був безпрецедентним за своїм масштабом та інтрузивністю, надаючи МАГАТЕ

розширені повноваження для моніторингу іранської ядерної діяльності. Іран погодився тимчасово застосовувати положення Додаткового протоколу до Угоди про гарантії, який дозволяє інспекторам агентства отримувати доступ не лише до заявлених ядерних об'єктів, але й до будь-яких місць, де могла проводитися незадекларована ядерна діяльність. Угода також передбачала безстроковий моніторинг усього ланцюга постачання ядерних матеріалів, включаючи уранові копальні, заводи з виробництва центрифуг та об'єкти зберігання ядерного палива. МАГАТЕ отримало право проводити інспекції на вимогу з обмеженим часом на отримання доступу до підозрілих об'єктів, хоча цей механізм передбачав складну процедуру розгляду іранських заперечень через спільну комісію у випадку суперечок. Встановлення камер спостереження, датчиків радіації та систем обліку ядерних матеріалів на всіх ключових об'єктах мало забезпечити постійний моніторинг діяльності та виявлення будь-яких спроб порушення угоди. Цей всеохоплюючий режим верифікації розглядався як найважливіша гарантія того, що Іран не зможе таємно розвивати військову ядерну програму паралельно з офіційною цивільною діяльністю [18].

Зняття санкцій відбувалося поетапно та було обумовлене виконанням Іраном конкретних зобов'язань, підтверджених МАГАТЕ через систему верифікації. День імплементації угоди настав 16 січня 2016 року після того, як агентство підтвердило виконання Іраном ключових попередніх кроків, включаючи вивезення надлишкових запасів збагаченого урану до росії, демонтаж тисяч центрифуг та заливку бетоном активної зони реактора в Араку [2]. У цей день були скасовані всі санкції Європейського Союзу та значна частина американських санкцій, пов'язаних з ядерною програмою, хоча первинні американські санкції, введені з інших причин, залишилися в силі. Іранські банки були знову підключені до системи SWIFT, що дозволило відновити міжнародні фінансові операції, а європейські компанії отримали можливість повернутися на іранський ринок. Іран також отримав доступ до заморожених за кордоном активів на суму близько ста мільярдів доларів, хоча

значна частина цих коштів була заморожена у формі неліквідних активів або зобов'язань перед іноземними кредиторами. Водночас процес повернення іноземних інвестицій та нормалізації економічних відносин виявився повільнішим за очікування через побоювання компаній щодо можливих ризиків та складність дотримання збережених обмежень.

Початкова імплементація Спільного всеосяжного плану дій протягом 2016-2017 років загалом відбувалася успішно, попри періодичні суперечки щодо інтерпретації окремих положень угоди. МАГАТЕ регулярно підтверджувало у своїх квартальних звітах, що Іран дотримується всіх ключових ядерних зобов'язань та співпрацює з інспекторами агентства у здійсненні верифікації. Іран зберігав запаси збагаченого урану нижче встановленого ліміту, не перевищував дозволenu кількість центрифуг та надавав доступ інспекторам до всіх необхідних об'єктів відповідно до домовленостей. Спільна комісія, створена для нагляду за виконанням угоди та вирішення спірних питань, збиралася регулярно та змогла знайти компромісні рішення для кількох технічних суперечок між сторонами. Водночас економічні вигоди від зняття санкцій виявилися меншими за очікування іранського керівництва через збереження американських обмежень на доступ до доларової фінансової системи та обережність міжнародних компаній щодо ведення бізнесу з Іраном. Це створило розчарування в іранському суспільстві та посилило позиції критиків угоди всередині країни, які стверджували, що Іран отримав недостатню компенсацію за відмову від значної частини своєї ядерної інфраструктури та потенціалу.

Обрання Дональда Трампа президентом Сполучених Штатів у листопаді 2016 року кардинально змінило перспективи Спільного всеосяжного плану дій, оскільки новий американський лідер послідовно критикував угоду та обіцяв переглянути або скасувати її. Трамп характеризував ядерну угоду як найгіршу угоду в історії та звинувачував адміністрацію Обама у надмірних поступках Ірану без отримання достатніх гарантій безпеки. Європейські союзники та інші учасники угоди намагалися переконати Вашингтон зберегти

домовленості, наголошуючи на їх ефективності у запобіганні іранській ядерній програмі та ризиках повернення до кризової ситуації у разі розриву угоди. Водночас американська адміністрація наполягала на необхідності доповнити ядерну угоду додатковими домовленостями щодо іранської балістичної програми, регіональної діяльності та продовження обмежень після закінчення термінів угоди. Спроби знайти компроміс через створення доповнюючих механізмів виявилися безуспішними через фундаментальні розбіжності у баченні проблеми та небажання іранського керівництва переглядати угоду після трирічних складних переговорів. Нарешті, 8 травня 2018 року Трамп оголосив про односторонній вихід Сполучених Штатів з Спільного всеосяжного плану дій та відновлення всіх американських санкцій проти Ірану, що поклало початок поступовому розпаду угоди [12].

Після виходу США з угоди європейські країни намагалися зберегти Спільний всеосяжний план дій через створення альтернативних механізмів економічної взаємодії з Іраном. Франція, Німеччина та Велика Британія разом з Європейським Союзом створили спеціальний фінансовий інструмент INSTEX для здійснення торгівлі з Іраном в обхід американських санкцій, зосереджуючись на гуманітарних товарах та продуктах харчування. Водночас ці зусилля виявилися недостатніми для компенсації економічного тиску від відновлених американських санкцій, оскільки більшість великих європейських компаній відмовилися ризикувати втратою доступу до американського ринку заради збереження бізнесу в Ірані. Іран поступово почав відходити від своїх зобов'язань за угодою, оголосивши про п'ять послідовних етапів скорочення виконання домовленостей протягом 2019-2020 років. Тегеран збільшив запаси збагаченого урану понад дозволені триста кілограмів, підвищив рівень збагачення спочатку до 5%, а згодом до 60%, встановив більш просунуті центрифуги та обмежив доступ інспекторів МАГАТЕ до деяких об'єктів, фактично звівши нанівець більшість досягнень угоди та повернувши іранську ядерну програму до стану, що існував до 2015 року [23].

У жовтні 2025 року Іран офіційно оголосив про припинення дії Спільного всеосяжного плану дій, заявивши через своє Міністерство закордонних справ, що всі положення угоди, включно з обмеженнями на ядерну програму та відповідними механізмами контролю, вважаються припиненими. Тегеран обґрунтував своє рішення невиконанням іншими сторонами зобов'язань щодо зняття санкцій та необхідністю захисту національних інтересів після ірано-ізраїльської війни у червні того ж року. Водночас іранське керівництво наголосило на прихильності до дипломатичного врегулювання та готовності до діалогу з міжнародними партнерами. Міністри закордонних справ Великої Британії, Франції та Німеччини у відповідь заявили про намір продовжувати пошук нового дипломатичного рішення для гарантування того, що Іран ніколи не отримає ядерної зброї, а головний дипломат Європейського Союзу Кая Каллас підкреслила, що санкції не повинні стати кінцем дипломатії і що стійке вирішення іранської ядерної проблеми можливе виключно шляхом переговорів. Офіційне завершення дії угоди фактично звело нанівець десятирічні дипломатичні зусилля та поставило під питання життєздатність багатосторонніх механізмів врегулювання ядерних криз у сучасних міжнародних відносинах [17].

3.2. Сценарії розвитку ситуації навколо іранської ядерної програми та їх вплив на архітектуру глобальної безпеки

Сценарії розвитку ситуації навколо іранської ядерної програми охоплюють широкий спектр можливостей від дипломатичного врегулювання до військової конфронтації, кожен з яких несе специфічні наслідки для регіональної стабільності та глобального режиму нерозповсюдження. Після ірано-ізраїльської війни 2025 року, яка продемонструвала крихкість існуючих механізмів стримування та готовність окремих акторів використовувати військову силу для запобігання появі нових ядерних держав, міжнародне

співтовариство опинилося перед необхідністю переосмислення підходів до врегулювання іранської ядерної проблеми [15]. Аналіз можливих траєкторій розвитку подій дозволяє оцінити ризики та можливості, пов'язані з кожним сценарієм, а також визначити найбільш прийнятні шляхи забезпечення довгострокової безпеки в регіоні та світі (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Сценарії розвитку ситуації навколо іранської ядерної програми

Джерело: побудовано автором на основі [10; 21; 28].

Перший сценарій розвитку ситуації передбачає відновлення дипломатичного процесу та укладення нової багатосторонньої угоди щодо іранської ядерної програми на основі оновлених параметрів. Після ірано-ізраїльської війни 2025 р., яка призвела до значних руйнувань іранської ядерної інфраструктури, міжнародне співтовариство може скористатися цим моментом для досягнення нової домовленості, яка враховувала б помилки Спільного всеосяжного плану дій. Нова угода могла б включати більш жорсткі обмеження на іранську ядерну діяльність без темпоральних рамок, розширений режим інспекцій з доступом до всіх підозрілих об'єктів включно з військовими базами, обмеження на балістичну програму та регіональну діяльність Ірану через проксі-сили [10]. В обмін Іран отримав би повне зняття всіх економічних санкцій, безпекові гарантії від США та їхніх союзників, а також допомогу у відбудові зруйнованої інфраструктури та модернізації цивільної атомної енергетики. Цей сценарій передбачає зміну політичного керівництва в Ірані на більш прагматичне або значний тиск економічної кризи, який змусить режим піти на суттєві поступки заради виживання. Позитивний

вплив такого розвитку подій на глобальну безпеку включав би зміцнення режиму нерозповсюдження, демонстрацію ефективності дипломатії у вирішенні складних конфліктів та зменшення напруженості на Сході [21].

Другий сценарій передбачає збереження статус-кво з періодичними загостреннями та тіньовою війною між Іраном та його опонентами без досягнення остаточного вирішення ядерної проблеми. Іран може розпочати відбудову своєї ядерної інфраструктури після руйнувань 2025 року, намагаючись відновити технологічні можливості та наблизитися до порогу створення ядерної зброї без його фактичного перетину. Міжнародні санкції залишаться в силі з періодичним посиленням або пом'якшенням залежно від політичної кон'юнктури та рівня іранської співпраці з МАГАТЕ. Ізраїль та можливо інші регіональні актори продовжать проводити таємні операції проти іранської ядерної програми, включаючи кібератаки, саботаж та вибірккову ліквідацію ключових науковців та військових [28]. Цей сценарій характеризується високим рівнем невизначеності та постійним ризиком ескалації у повномасштабний військовий конфлікт через помилкові розрахунки або непередбачені інциденти. Вплив на глобальну безпеку включав би подальше ослаблення режиму нерозповсюдження, зростання напруженості у відносинах між великими державами через розбіжності у підходах до іранської проблеми та стимулювання інших країн до розвитку власних військових ядерних програм через демонстрацію неефективності міжнародних механізмів запобігання розповсюдженню.

Третій сценарій передбачає прийняття Іраном стратегічного рішення про створення ядерної зброї та оголошення себе ядерною державою після відновлення необхідних технологічних можливостей. Іранське керівництво може дійти висновку, що лише володіння ядерною зброєю гарантує безпеку країни від зовнішніх загроз, особливо після досвіду війни з Ізраїлем та демонстрації вразливості перед обличчям превентивних військових ударів. Іран міг би піти шляхом Північної Кореї, поступово нарощуючи ядерний арсенал та засоби доставки попри міжнародну ізоляцію та економічні

труднощі, розраховуючи на підтримку росії та Китаю для пом'якшення наслідків санкцій [2]. Оголошення Іраном ядерного статусу спричинило б каскадний ефект розповсюдження в регіоні, оскільки Саудівська Аравія, Туреччина, Єгипет та можливо інші країни відчули б необхідність отримати власну ядерну зброю для збереження стратегічного балансу. Цей сценарій мав би катастрофічні наслідки для глобальної архітектури безпеки, оскільки призвів би до остаточного краху Договору про нерозповсюдження, появи множинних ядерних держав в одному з найнестабільніших регіонів світу та драматичного зростання ризиків ядерної війни або потрапляння ядерної зброї до рук недержавних акторів.

Четвертий сценарій передбачає повторення військової операції проти іранської ядерної програми більш широкого масштабу з метою повної ліквідації ядерного потенціалу країни. Якщо дипломатичні зусилля виявляться безуспішними, а Іран наблизитиметься до створення ядерної зброї, Ізраїль за підтримки або мовчазної згоди Сполучених Штатів може здійснити масштабну військову операцію проти всіх відомих та підозрюваних іранських ядерних об'єктів. Така операція могла б включати не лише повітряні удари, але й наземні рейди спецпідрозділів, кібератаки на системи управління та комунікацій, а також блокаду морських шляхів для запобігання постачанню компонентів ядерної програми. Іран неминуче відповів би асиметричними засобами через атаки на ізраїльську територію балістичними ракетами, активізацію проксі-сил у всьому регіоні, кібератаки на критичну інфраструктуру та можливе перекриття Ормузької протоки для підризу глобального енергопостачання. Такий конфлікт міг би перерости у регіональну війну з залученням множинних акторів та загрозою втручання великих держав на боці різних сторін. Наслідки для глобальної безпеки включали б дестабілізацію всього Близького Сходу, енергетичну кризу через порушення постачань нафти, загострення відносин між США та росією або Китаєм, а також створення прецеденту військового вирішення проблем розповсюдження ядерної зброї [30].

П'ятий сценарій передбачає внутрішню трансформацію Ірану через зміну політичного режиму внаслідок народного повстання або реформування системи зсередини. Економічні труднощі, спричинені санкціями та наслідками війни, разом з невдоволенням молодого покоління обмеженнями теократичного режиму можуть призвести до масових протестів та політичних змін у країні. Нове іранське керівництво могло б обрати курс на нормалізацію відносин із міжнародним співтовариством, включаючи прозору відмову від військових ядерних амбіцій в обмін на інтеграцію у глобальну економіку та безпекові гарантії. Демократизація Ірану кардинально змінила б регіональну динаміку, оскільки країна могла б перетворитися з джерела нестабільності на конструктивного актора близькосхідної політики. Цей сценарій мав би надзвичайно позитивний вплив на глобальну безпеку через вирішення однієї з найскладніших проблем нерозповсюдження природним шляхом, покращення відносин між цивілізаціями та демонстрацію можливості мирної трансформації авторитарних режимів, що підтримують агресивну зовнішню політику та прагнуть до отримання зброї масового знищення.

Шостий сценарій передбачає формування нової регіональної архітектури безпеки на Близькому Сході через створення багатосторонньої системи договорів та інституцій за участю всіх ключових держав регіону. Такий підхід міг би включати створення зони вільної від зброї масового знищення на Близькому Сході, регіональної організації з колективної безпеки за зразком ОБСЄ, механізмів контролю над озброєннями та заходів зміцнення довіри між традиційними противниками. Іранська ядерна програма розглядалася б у ширшому контексті регіональних дисбалансів, включаючи ізраїльський ядерний арсенал, який ніколи офіційно не визнавався але є загальновідомим фактом. Реалізація цього сценарію потребувала б безпрецедентної політичної волі всіх регіональних та глобальних акторів, готовності йти на взаємні поступки та довгострокових гарантій безпеки від великих держав. Успішна імплементація регіональної системи безпеки мала б трансформаційний вплив на глобальну архітектуру безпеки, створивши

модель вирішення застарілих конфліктів через інклюзивні багатосторонні механізми та демонструючи можливість подолання історичної ворожнечі через інституціоналізовану співпрацю заради спільних інтересів стабільності та процвітання [10].

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження виявлено, що іранська ядерна програма залишається однією з найбільш складних та багатовимірних проблем сучасної системи міжнародної безпеки. Узагальнено різні теоретичні підходи до аналізу ядерного нерозповсюдження, зокрема реалістичну парадигму, яка трактує ядерну зброю як інструмент національної безпеки, ліберальний підхід з акцентом на ролі міжнародних інституцій, конструктивістську перспективу щодо значення соціальних норм та критичну теорію, яка вказує на нерівність у режимі нерозповсюдження. Доведено, що ефективне вирішення іранської ядерної проблеми потребує синтезу цих концептуальних підходів та врахування як структурних факторів, так і ідеаційних чинників, що визначають поведінку держав у ядерній сфері.

Проаналізовано історичні передумови та етапи розвитку іранської ядерної програми від її початку за часів шаха Мохаммеда Рези Пехлеві у 1950-х роках до сучасності. Встановлено, що ісламська революція 1979 року кардинально змінила вектор програми, а ірано-іракська війна продемонструвала необхідність розвитку власного науково-технічного потенціалу. Виявлено, що відкриття таємних ядерних об'єктів у 2002 році стало переломним моментом у міжнародному сприйнятті програми. Обґрунтовано, що період президентства Махмуда Ахмадінежада характеризувався ескалацією напруженості, тоді як обрання Хасана Роухані відкрило можливості для дипломатії. Доведено, що ірано-ізраїльська війна у червні 2025 року драматично змінила траєкторію розвитку програми та регіональну архітектуру безпеки.

Досліджено нормативно-правову базу регулювання іранської ядерної програми, яка формується на перетині міжнародного права та національного законодавства. Визначено, що Договір про нерозповсюдження ядерної зброї встановлює фундаментальний баланс між правом на мирне використання атомної енергії та зобов'язаннями щодо нерозповсюдження. Проаналізовано роль Угоди про гарантії з МАГАТЕ та Додаткового протоколу у забезпеченні верифікації програми. Встановлено, що резолюції Ради Безпеки ООН створили додатковий рівень правового регулювання через санкції та обмеження. Обґрунтовано, що офіційне припинення дії Спільного всеосяжного плану дій у жовтні 2025 року поставило під питання життєздатність багатосторонніх механізмів врегулювання ядерних криз.

Систематизовано позиції ключових міжнародних гравців щодо іранської ядерної програми, які відображають складне переплетіння геополітичних інтересів та різних підходів до безпеки. Виявлено, що Сполучені Штати займають найжорсткішу позицію, застосовуючи всеохоплюючу систему санкцій та періодично загрожуючи військовою силою. Встановлено, що Ізраїль сприймає іранську програму як екзистенційну загрозу, що призвело до військової операції 2025 року. Визначено, що Китай виступає за мирне врегулювання через діалог, керуючись економічними інтересами. Обґрунтовано, що Європейський Союз намагається балансувати між підтримкою режиму нерозповсюдження та збереженням економічних зв'язків. Доведено, що арабські держави затоки розглядають іранську програму як загрозу регіональному балансу сил.

Оцінено вплив іранської ядерної програми на систему безпеки Близького Сходу, який виявляється через трансформацію традиційних патернів міждержавної взаємодії. Виявлено, що перспектива появи ядерного Ірану створює загрозу каскадного розповсюдження ядерних технологій у регіоні. Проаналізовано, що протистояння між Іраном та Ізраїлем стало центральною віссю регіональних конфліктів. Встановлено, що іранська мережа проксі-союзників дозволяє Тегерану проектувати вплив далеко за межі

кордонів, загострюючи внутрішні конфлікти в регіоні. Обґрунтовано, що спільне сприйняття іранської загрози сприяло зближенню між Ізраїлем та арабськими державами в рамках Авраамівських угод.

Розглянуто санкційну політику та дипломатичні механізми врегулювання іранської ядерної проблеми. Встановлено, що багатосторонні санкції Ради Безпеки ООН створили правову основу для міжнародної координації, однак їхня ефективність була обмеженою. Виявлено, що односторонні санкції США та ЄС завдали відчутного удару по іранській економіці через обмеження нафтового та банківського секторів. Проаналізовано, що дипломатичні зусилля у форматі П5+1 призвели до підписання Спільного всеосяжного плану дій у 2015 році. Обґрунтовано, що вихід США з угоди у 2018 році підірвав дипломатичні досягнення та повернув регіон до кризи.

Досліджено Спільний всеосяжний план дій 2015 року як найамбітнішу спробу врегулювання кризи через встановлення детальних обмежень та безпрецедентного режиму верифікації. Визначено, що початкова імплементація протягом 2016-2017 років загалом відбувалася успішно, попри періодичні суперечки. Встановлено, що економічні вигоди від зняття санкцій виявилися меншими за очікування іранського керівництва. Проаналізовано, що вихід США з угоди у 2018 році поклав початок поступовому розпаду домовленостей. Виявлено, що європейські спроби зберегти угоду через створення фінансових механізмів виявилися недостатніми. Обґрунтовано, що відмова Ірану від зобов'язань звела нанівець більшість досягнень угоди.

Розроблено та проаналізовано можливі сценарії розвитку ситуації навколо іранської ядерної програми та їх вплив на архітектуру глобальної безпеки. Визначено, що відновлення дипломатичного процесу могло б зміцнити режим нерозповсюдження, однак потребує значних взаємних поступок. Встановлено, що збереження статус-кво характеризується високим рівнем невизначеності та постійним ризиком ескалації. Обґрунтовано, що прийняття Іраном рішення про створення ядерної зброї спричинило б

каскадний ефект розповсюдження та остаточний крах Договору про нерозповсюдження. Виявлено, що повторення військової операції могло б призвести до регіональної війни з катастрофічними наслідками. Доведено, що вибір конкретної траєкторії залежатиме від політичної волі ключових акторів та готовності до компромісів заради довгострокової стабільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейко В., Плехова Т. Іранська ядерна програма в системі геополітичних інтересів. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2024. № 2(33). С. 147–157. URL: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.2\(33\).147-157](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.2(33).147-157) (дата звернення: 11.12.2025).
2. Білас І. Сучасна російсько-іранська співпраця як дестабілізуючий фактор міжнародних відносин та загроза міжнародній безпеці. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2022. № 2 (56). С. 85–93. URL: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2022/2-56/85-93> (дата звернення: 11.12.2025).
3. Вавелюк Т. Іранська ядерна програма: нові реалії та перспективи врегулювання. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2008. Вип. 73, ч. 2. С. 48–50.
4. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року : Договір Орг. Об'єдн. Націй від 01.07.1968 : станом на 16 листоп. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text (дата звернення: 11.12.2025).
5. Дудка Р. А. Ісламська республіка Іран в сучасній системі міжнародних відносин. *Література та культура Полісся*. 2020. Т. 99, № 13і. С. 144–152. URL: <https://doi.org/10.31654/2520-6966-2020-13i-99-144-152> (дата звернення: 11.12.2025).
6. Завада Я. Формування ядерної програми Ірану з 1950-х років до президентства М. Ахмадінежада. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 17. С. 155–160.

7. Завада Я. І. Іранська ядерна програма в контексті світової та регіональної безпеки : dissertation. 2020.
URL: <https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/53679> (дата звернення: 11.12.2025).
8. Замікула М. Ультиматум Тегерана. Іранська ядерна угода має примарне майбутнє. *Дзеркало тижня*. 2019. 18–24 трав. С. 5.
9. Нерсисян А. Ядерна угода між США та Іраном. Як це може бути і чи вплине на світ. *BBC News Україна*.
URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c93ggzzlvn1o> (дата звернення: 11.12.2025).
10. Покотило Ю. Іран і ядерна угода: геополітичні сценарії майбутнього. *Старожитності лукомор'я*. 2025. № 2. С. 259–269.
URL: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2025.2.347> (дата звернення: 11.12.2025).
11. Сіновець П. Ізраїльська ядерна програма (аналіз розвитку). *Сходознавство*. 2008. № 43. С. 107–114.
12. Трамп оголосив про вихід США з ядерної угоди з Іраном. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-44044107> (дата звернення: 11.12.2025).
13. Alcaro R. Europe's Defence of the Iran Nuclear Deal: Less than a Success, More than a Failure. *The International Spectator*. 2021. Vol. 56, no. 1. P. 55–72. URL: <https://doi.org/10.1080/03932729.2021.1876861> (date of access: 11.12.2025).
14. Bahgat G. Nuclear Proliferation in the Middle East: Iran and Israel. *Contemporary Security Policy*. 2005. Vol. 26, no. 1. P. 25–43.
URL: <https://doi.org/10.1080/13523260500116067> (date of access: 11.12.2025).
15. Eslami M. Exploring the Driving Forces Behind Iran's Nuclear Deterrence Strategy: A Novel Methodological Approach. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*. 2024. P. 1–25.
URL: <https://doi.org/10.1080/25751654.2024.2319381> (date of access: 11.12.2025).

16. Eslami M., Vieira A. V. G. Iran's strategic culture: the 'revolutionary' and 'moderation' narratives on the ballistic missile programme. *Third World Quarterly*. 2020. P. 1–17. URL: <https://doi.org/10.1080/01436597.2020.1813562> (date of access: 11.12.2025).
17. Holmes O. Iran announces official end to 10-year-old nuclear agreement. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2025/oct/18/iran-announces-official-end-to-10-year-old-nuclear-agreement> (date of access: 11.12.2025).
18. Javed H., Ismail M. Iran's Nuclear Deal (JCPOA): Threats and Opportunities for the Regional Peace and Security. *Chinese Political Science Review*. 2021. URL: <https://doi.org/10.1007/s41111-020-00174-x> (date of access: 11.12.2025).
19. Kaur S., Raman N. M. Continuity and change in US–Iran relations: Analyzing the Iranian nuclear deal from Obama to Biden. *Digest of Middle East Studies*. 2024. URL: <https://doi.org/10.1111/dome.12341> (date of access: 11.12.2025).
20. Khan S. Conclusion. *Studies in Iranian Politics*. Cham, 2024. P. 265–282. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-50196-8_11 (date of access: 11.12.2025).
21. Maklad H. T. Security of the Middle East in Light of the Iranian Nuclear Deal. *Contemporary Arab Affairs*. 2021. Vol. 14, no. 2. P. 24–38. URL: <https://doi.org/10.1525/caa.2021.14.2.24> (date of access: 11.12.2025).
22. Mousavian S. H., Mousavian M. M. Building on the Iran Nuclear Deal for International Peace and Security. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*. 2018. Vol. 1, no. 1. P. 169–192. URL: <https://doi.org/10.1080/25751654.2017.1420373> (date of access: 11.12.2025).

23. Nuclear Agreement – Jcpoa. *EEAS*.
URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/nuclear-agreement---jcpoa_en (date of access: 11.12.2025).
24. Resolution 2231 (2015) on Iran Nuclear Issue. *Security Council*.
URL: <https://main.un.org/securitycouncil/en/content/2231/background> (date of access: 11.12.2025).
25. Rosenthal M. D. United Nations Security Council Resolution 2231 & Joint Comprehensive Plan of Action. *International Legal Materials*. 2016. Vol. 55, no. 1. P. 98–195. URL: <https://doi.org/10.5305/intelegamate.55.1.0098> (date of access: 11.12.2025).
26. S/res/1737(2006). *United Nations Security Council*.
URL: [https://docs.un.org/S/res/1737\(2006\)](https://docs.un.org/S/res/1737(2006)) (date of access: 11.12.2025).
27. Security Council, Adopting Resolution 2231 (2015), Endorses Joint Comprehensive Agreement on Iran’s Nuclear Programme. *UN Meetings Coverage and Press Releases*. URL: <https://press.un.org/en/2015/sc11974.doc.htm> (date of access: 11.12.2025).
28. Serim A. E. A Rare Successful Nonproliferation Policy: The JCPOA. *Middle East Policy*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1111/mepo.12662> (date of access: 11.12.2025).
29. Tannenwald N. Justice and Fairness in the Nuclear Nonproliferation Regime. *Ethics & International Affairs*. 2013. Vol. 27, no. 3. P. 299–317. URL: <https://doi.org/10.1017/s0892679413000221> (date of access: 11.12.2025).
30. Valadbaygi K. Unpacking the 2015 Iran nuclear deal (JCPOA): Internationalisation of capital, imperial rivalry and cooperation, and regional power agency. *Politics*. 2023. URL: <https://doi.org/10.1177/02633957231172060> (date of access: 11.12.2025).